

## Rómska problematika na pozadí vybraných faktov zo slovenskej a rumunskej reality

*Viera Koganová, Peter Kopecský*

Abstract: *The Romas 's problem in Romanian and Slovak conditions*

*Romania and Slovakia are countries with the largest Roma population in Europe. The article presents some facts about the Roma population in Romania, and then follows with describing the Slovakian Roma reality. The authors come across several comparable factors e.g. crucial legislative and practical distinctions. The paper concludes, that the solution of the problem in both countries seems unrealistic unless there is an accordance in approach of national governments, European institutions, Roma associations, „majority“ inhabitants, propertied Romas and NGOs.*

Keywords: *Romas, Romania, Slovakia, tolerance, possible way out, question marks.*

Rómska problematika sa v súčasnosti nachádza v popredí spoločenského a politického diskurzu na Slovensku, ale i v celoeurópskom meradle. V štúdií sa pokúsime poukázať na niektoré charakteristické črty rómskej problematiky v SR a v Rumunsku, z pohľadu nielen teoretickej analýzy, ale aj z praxe.

### Národnostná štruktúra obyvateľstva

Slovenská republika patrí k mnohonárodnostným štátom. Okrem väčšinovej slovenskej národnosti, ktorej podiel na celkovej populácii Slovenska je 86,9 %, žije tu i viac alebo menej kompaktné viaceré národnostných menšín a etnických skupín. Podľa sčítania ľudu z roku 2001 maďarskú národnosť si uviedlo 520 528 (9,7 %) občanov, rómsku 89 920 (1,7 %), českú 44 620 (0,8 %), rusínsku 24 201 (0,4 %), ukrajinskú 10 814 (0,2 %), nemeckú 5 405 (0,1 %), poľskú 2 602 občanov, chorvátsku 890, srbskú 434 a 10 685 občanov SR sa prihlásilo k inej národnosti (Štatistický úrad SR, Bratislava 2002).

Rumunsko má ešte pesterjšie národnostné zloženie (minimálne 22 etník); okrem tých, ktoré figurujú v tabuľke 1, sú to ešte Bulhari, Chorváti, Gréci, Židia, Poliaci, Taliani, Čiňania, Arméni, Čangaji, Macedónci a Albánci. Rumunsko je európskou krajinou s najväčším počtom Rómov; ku koncentrácii tohto etnika tu došlo z viacerých dôvodov. Po I. svetovej vojne pripadli pod rumunskú správu Rómovia z Bukoviny, z časti Haliče a z Besarábie, v októbri 1945 sa

opätovne pričlenila silná skupina zo Sedmohradska (územie okupované predtým Maďarskom). Vrátili sa aj Rómovia z Krymu, kam ich deportoval Antonescu v rokoch 1941-1942 atď. Podľa správy Vysokého komisára pre národnostné menšiny OBSE, žije v Rumunsku 2 300 000 Rómov, čiže 10% obyvateľstva (Conseil de l'Europe, 1996); rumunské oficiálne štatistiky, ako svedčí aj tabuľka 1, uvádzajú oveľa menej.

**Tabuľka 1: Obyvateľstvo Rumunska podľa etnickej príslušnosti a jazyka**

Etnikum	Obyvateľstvo celkom	Rumunský	Maďarský	Rómsky	Ukrajinský	Nemecký	Ruský	Turecký	Tatársky	Srbský	Slovenský	Český
Celkom	21680974	19736517	1443970	237570	57407	44888	29246	28115	21272	20411	16027	3381
Rumuni	19399597	19379562	13852	1000	1111	1655	477	111	27	319	222	39
Maďari	1431807	32070	1397906	1046	88	497	34	9	-	21	47	3
Ukrajinci	61098	4540	149	2	56116	24	226	7	8	10	-	-
Nemci	59764	11094	6413	86	17	42014	6	20	2	30	12	16
Rómovia	326192	164641	15321	146034	4	107	6	17	11	12	1	1
Turci	32098	4307	12	27	2	17	-	27668	25	11	-	-
Tatári	23935	2600	4	12	16	8	1	110	21171	-	6	-
Srbi	22561	2427	72	28	13	31	-	10	3	19948	4	2
Slováci	17226	1214	195	1	1	45	1	-	18	5	15706	4
Česi	3941	537	35	1	-	51	2	-	-	2	2	3306

Zdroj: vybrané údaje z [www.dri.gov.ro/date statistic](http://www.dri.gov.ro/date-statistic).

## Legislatívna úprava postavenia Rómov

Legislatívnu základňu upravujúcu postavenie národnostných menšín a etnických skupín na Slovensku tvorí predovšetkým *Ústava Slovenskej republiky* z roku 1992 a Ústavný zákon z 23.februára 2001, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava SR č.460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov, v ktorej je vyjadrená netradičná hierarchia právnych noriem. V čl. 154c sa v tejto súvislosti píše, že medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré SR ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, sú súčasťou jej právneho poriadku a majú prednosť pred jej zákonmi, v prípade, že zabezpečujú väčší rozsah práv a slobôd.

SR ratifikovala väčšinu relevantných medzinárodných dokumentov o ľudských právach a slobodách vrátane práv národnostných menšín a etnických skupín; Rumunsku ešte zostáva prijatie niektorých dokumentov, nový parlament začína o nich rozpravu.

Koncepcia ústavnej ochrany menšín v SR je postavená na dvoch zásadách. Prvou je zásada rovnosti a nediskriminácie. Ideo všeobecný princíp, ktorý zaručuje „základné práva a slobody všetkým bez rozdielu... rasy, farby pleti, jazyka, ... národného pôvodu, príslušnosti k národnostnej alebo etnickej skupine...“ (čl. 12).

V tejto súvislosti treba poznamenať, že žiadna právna norma v SR nepredpisuje kritéria pre identifikovanie sa určitej osoby s menšinou a neexistuje ani žiadna formálna procedúra uznania menšiny štátom. Podľa Ústavy SR príslušnosť konkrétnej osoby k určitej menšine spočíva výlučne na jej slobodnom rozhodnutí. Nikoho nemožno pri tomto rozhodovaní ovplyvňovať a všetky spôsoby nátlaku smerujúce k odnárodňovaniu sú zakázané (čl. 12).

Druhou zásadou je princíp zaručujúci osobitné práva pre príslušníkov národnostných menšín a etnických skupín. Občanom, tvoriacim v SR národnostné menšiny alebo etnické skupiny sa zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Občanom patriacim k národnostným menšinám alebo etnickým skupinám Ústava SR ďalej zaručuje za podmienok ustanovených zákonom okrem práva na osvojenie si štátneho jazyka aj právo na vzdelanie v materinskom jazyku; právo používať materinský jazyk v úradnom styku ; právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín.

Je potrebné však uviesť, že výkon práv občanov patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám, zaručených v Ústave SR nesmie viesť k ohrozeniu zvrchovanosti a územnej

celistvosti SR a k diskriminácii ostatného obyvateľstva (čl. 34). Ústava v ustanoveniach čl. 12, 33 a 34 zakotvuje práva príslušníkov národnostných menšín a etnických skupín ako individuálne práva v súlade s medzinárodným štandardom uplatňovaným v európskych krajinách. Neobsahuje definíciu menšiny, nerobí rozdiel medzi pojmami národnostná menšina a etnická skupina, pričom obsah a rozsah ich práv je totožný.

Ústava Rumunska nie je vo vzťahu k menšinám tak široko koncipovaná a explicitná ako Ústava SR, čo samozrejme neznamená, že by sa duch Ústavy SR v otázke rómskej menšiny naplňal v praxi spôsobom, ktorý by bol vzorom. Menšín sa konkrétne v Ústave Rumunska dotýkajú články 4 a 6, pričom je veľmi zaujímavé, že dva uvádzané termíny ponúkajú dvojakú interpretáciu. Článok 4 sa nazýva Jednota národa (Țiud) a rovnosť medzi občanmi. V odseku 1 sa hovorí, že „základom štátu je jednota rumunského Țiudu (*popor* = 1. Țiud 2. národ; pozn. autorov) a solidarita jeho občanov.“ (www.parlament.ro)

V odseku 2 kladie pre zmenu dôraz už nie na štát, ale na spoločnú a nedeliteľnú vlasť a občiansky princíp. „Rumunsko je spoločnou a nedeliteľnou vlasťou všetkých svojich občanov, bez rozdielu rasy, národnosti (*naționalitate* = 1. príslušnosť k národu; prenesene aj občianstvo, 2. v istých spojeniach aj národnosť; pozn. autorov), etnického pôvodu, jazyka, náboženstva, pohlavia, názoru, politickej príslušnosti, majetku alebo sociálneho pôvodu.“ (www.parlament.ro)

Článok 6 je nazvaný Právo na identitu. Odsek 1 formuluje postavenie národnostných menšín (*minorități naționale*) podobne ako článok 12 Ústavy SR („Štát uznáva a garantuje právo na uchovanie, rozvoj a prejav etnickej, kultúrnej, jazykovej a náboženskej identity osobám, ktoré patria k národnostným menšinám.“ Odsek 2, takmer identicky s literou Ústavy SR, podmieňuje opatrenia, ktorými štát zabezpečuje citované práva menšín, „súlalom so všeobecnými princípmi rovnosti a nediskriminácie voči ostatným rumunským občanom.“ (www.parlament.ro)

Postavením Rómov v Rumunsku sa konkrétnejšie zaoberá Rozhodnutie vlády č. 430 z 25.4.2001. (Strategia guvernului României – Ministerul Informațiilor Publice, s. 38 a nasl.)

Rozhodnutie vlády sa opiera najmä o Odporúčanie č. 1203 PZ RE a o Konvenciu OSN o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie. Rozhodnutie vlády stanovilo stratégiu zameranú na zlepšenie postavenia Rómov v Rumunsku, pretože „Rómovia boli počas celej histórie predmetom zotročenia a diskriminácie, čo zanechalo hlboké stopy v kolektívnej pamäti na celom svete a viedlo k marginalizácii Rómov v spoločnosti.“ (Strategia guvernului României - Ministerul

Informațiilor Publice, București, 2003, s. 5). Rozhodnutie vlády Rumunska spočíva na rešpektovaní siedmich princípov:

1. Princíp konsenzu: zlepšenie situácie Rómov má byť výsledkom spoločného úsilia vlády Rumunska a reprezentatívnych organizácií rómskej komunity;
2. Princíp spoločenskej užitočnosti vytvára špecifické spoločenské rámce, cez ktoré sa Rómovia môžu ľahšie integrovať do spoločnosti;
3. Princíp deliteľnosti zodpovednosti za jednotlivé úseky;
4. Princíp decentralizácie: opatrenia uskutočnia aj verejné inštitúcie s nevládnymi organizáciami;
5. Princíp legislatívnej zlučiteľnosti: zámery stratégie sú v súlade s Ústavou a platnými zákonmi ako aj s medzinárodnou legislatívou a praxou;
6. Princíp diferenciacie posilňujúcej identitu Rómov: stratégia predpokladá vytvorenie inštitucionálneho systému rozvoja rómskej komunity, podporu interkultúrnej výchovy a formovanie rómskej intelektuálnej elity;
7. Princíp rovnosti stanovuje, že ochrana Rómov nemá zasahovať do obmedzenia práv a slobôd ostatných občanov Rumunska (Strategia guvernului României – Ministerul Informațiilor Publice, București, 2003, s. 2). Obsah pojmu tzv. pozitívnej diskriminácie v Rumunsku ešte korene nezapustil; sociálny problém Rómov sa totiž miestami prelína s politicko-kultúrnymi požiadavkami maďarskej menšiny, ktorej členmi sú aj Rómovia.

### **Rómovia ako národnostná menšina majú svoj štatút len v SR**

Vláda SR vo svojom uznesení č. 153 z roku 1991 deklarovala uznanie Rómov za národnostnú menšinu, prijala nimi požadované označenie Rómovia a garantovala im všestranný kultúrny a etnický rozvoj. Od roku 1991 sa Rómovia mohli po prvýkrát slobodne prihlásiť k svojej národnosti. Rómsky jazyk sa výslovne uvádza medzi regionálnymi a menšinovými jazykmi, ktoré SR uznáva na účely uplatňovania Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. Z týchto faktov vyplýva, že na Slovensku existuje aj v právnom zmysle rómska národnostná menšina, ktorá požíva všetky práva priznávané Ústavou SR národnostným menšinám. (V Rumunsku ešte nevstúpil do platnosti Štatút národnostných menšín, ani Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov; nový parlament podniká v tomto smere urýchlené legislatívne kroky).

## Demografická situácia Rómov

Ako vidieť z posledného sčítania obyvateľstva, Rómovia tvoria druhú najpočetnejšiu národnostnú menšinu v SR. Prihlásilo sa k nej 89 920 obyvateľov Slovenska. Odhady odborníkov napovedajú, že počet Rómov na Slovensku je niekoľkonásobne vyšší, pričom neochota Rómov prihlásiť sa ku svojej národnosti je pripisovaná strachu Rómov z perzekúcie a procesu spoločenskej integrácie mnohých Rómov do majoritnej spoločnosti. Podľa Štatistického úradu Slovenskej republiky v súčasnosti na Slovensku žije približne 380 000 Rómov. Z prognózy vývoja rómskeho obyvateľstva vyplýva, že Slovensko by malo mať v roku 2025 okolo 520 000 Rómov (Vašečka, 2002).

Podobný trend rastu možno predpokladať aj u Rómov v Rumunsku. Pre rómske obyvateľstvo je charakteristická extenzívnejšia reprodukcia ako pre nerómske. Rómovia majú vyššiu pôrodnosť i vyššiu úmrtnosť. Súčasná demografická tendencia v SR vypovedá o tom, že kým nerómske obyvateľstvo má 1,51 dieťaťa na rodinu, rómske obyvateľstvo má 4,2 dieťaťa na rodinu (Vašečka, 1999). Priemerná dĺžka života rómskych mužov v SR je 55 rokov (približne o 13 rokov nižšia v porovnaní s priemernou dĺžkou života nerómskych mužov) a rómskych žien 59 rokov (o 17 rokov nižšia v porovnaní s priemernou dĺžkou života nerómskych žien) (Vašečka, 2001).

Zdravotný stav rómskeho etnika je zlý, čo je dôsledkom viacerých faktorov, napr. istej miery diskriminácie rómskej populácie v oblasti prístupu k zdravotnej starostlivosti, zníženou starostlivosťou Rómov o vlastné zdravie a zdravie svojich detí, nedostatočnou úrovňou ich hygieny, častým alkoholizmom, katastrofálnym bývaním atď.

## Rómska politická scéna

Rómska národnostná menšina má na Slovensku v súčasnosti zaregistrovaných viac ako sto občianskych združení a 21 politických strán. Keďže sa politické strany nedokázali zjednotiť a presadiť v parlamentných voľbách 2002, nemá rómska menšina (podobne ako ani v predchádzajúcich voľbách) zastúpenie v NR SR. Na parlamentných voľbách 2002 sa zúčastnili dve rómske strany: *Rómska občianska iniciatíva* získala len 0,29 % a *Politické hnutie Rómov na Slovensku* 0,21 %, pričom v súlade s volebným zákonom najnižšia hranica podielu hlasov voličov pre vstup do parlamentu pre jednu politickú stranu, prípadne politické hnutie bola stanovená na 5 % z celkového počtu odovzdaných platných hlasov, v prípade koalícií zložených z dvoch alebo troch politických strán a hnutí - na 7 % a koalícií zložených najmenej zo štyroch politických strán – na 10 %.

Zo súčasných parlamentných strán v SR, mali na svojich kandidátnych listinách príslušníkov rómskej národnosti SMK (troch kandidátov medzi 30. – 40. miestom), HZDS (jedného kandidáta na 75. mieste) a SMER (jedného kandidáta na 144. mieste). Všetci sa však ocitli na nezvoleiteľnom mieste, takže do NR SR sa nedostal ani jeden Róm (Dostál, 2002). Treba pripomenúť, že v zmysle platného volebného zákona územie Slovenskej republiky tvorí jeden volebný obvod a na kandidátskej listine môže politická strana alebo koalícia kandidovať najviac 150 kandidátov.

Parlamentné voľby 2002 naplno odhalili dilemu, pred ktorou stoja Rómovia v procese politickej participácie a vytvárania rómskej politickej reprezentácie. Väčšina rómskych politikov chápe potrebu intenzívnej spolupráce s majoritnými politickými stranami, ale politické elity majority neberú rómsku politickú reprezentáciu dostatočne vážne. Rómske politické strany vo všeobecnosti nie sú samotnými rómskymi voličmi príliš akceptované a nemajú žiadne reálne šance prekročiť päťpercentnú klauzulu pre vstup do parlamentu.

Neúspechom sa v SR skončili i regionálne voľby pre rómske politické strany. Z celkového počtu 128 kandidátov rómskych strán do regionálnych parlamentov nebol zvolený ani jeden (Dostál, 2002).

O funkcie v miestnej samospráve sa v komunálnych voľbách 2002 uchádzalo 777 príslušníkov rómskej menšiny (z toho 54 žien, pričom úspešná bola iba jedna), z ktorých dvaja kandidovali na post primátora (obaja neúspešne), 19 na post starostu (zvolených bolo 11). Za poslancov do mestských zastupiteľstiev kandidovalo 141 Rómov a zvolených bolo 11, do obecných zastupiteľstiev kandidovalo 615 Rómov a zvolených bolo 146 (Dostál; 2002: 206).

Rómske politické strany v Rumunsku mali vo voľbách v decembri 2004 podobný osud ako slovenské; privilegované postavenie má už však niekoľko rokov *Sociálno-demokratická partia Rómov*, blízka *Sociálno-demokratickej strane PSD* (do decembra 2004 vládnuca strana). *Partia* ešte pred voľbami dostala do užívania mobilnú lekársku ambulanciu a z jej radov sa grupujú aj kandidáti do radov žandarmérie, najmä v župách Argeș, Caraș Severin, Olt a Prahova. Predseda *Partie* úspešne kandidoval v decembri 2004 na kandidátke *PSD*. Podľa platnej legislatívy sú menšiny zo zákona zastúpené v poslaneckej snemovni jedným poslancom a sú zároveň členmi špeciálneho poradného orgánu vlády. (Demokratický zväz Slovákov a Čechov v Rumunsku má teda zo zákona tiež jedného poslanca. Poslanci zastupujúci zväz by sa mali meniť rotáciou, ktorá berie do úvahy väčší počet Slovákov v Rumunsku, čiže cca 4 : 1. V praxi to vyzeralo doteraz tak, že dve po sebe idúce volebné obdobia bol poslancom Slovákom, tretie Čech).

## Problematika rómskych osád

Rómske obyvateľstvo sa v oboch krajinách považuje za vidiecke. Približne 80% slovenských Rómov žije mimo mestských aglomerácií, zvyčajne v osadách a v obciach. V Rumunsku sa začali po roku 1989 vracat' do miest, žijú často na ich okraji alebo v zanedbaných štvrtiach. Na vidieku ich žije podľa oficiálnych štatistík len 64%. ([www.dri.gov./date](http://www.dri.gov./date) statistice)

Z celkového počtu 591 rómskych osád v SR je napr. 67 situovaných mimo obcí a 175 osád sa rozprestiera na okraji. K 50 osadám nie je vybudovaná prístupová cesta, 41 osád nemá zdroj pitnej vody, v 94 osadách nie je verejné osvetlenie, v 196 osadách nie je vybudovaná kanalizácia a v 117 osadách nie je vybudovaný ani len septik (Antalová, 2001).

V súlade s platnými zákonmi v obciach, v ktorých je vyššie ako 20-percentné zastúpenie rómskej komunity, majú Rómovia právo používať materinský jazyk v úradnom styku, ako aj právo na dvojjazyčné nápisy. (Nápisy obcí v romani v Rumunsku sú skôr raritou). V SR sa nachádza 53 obcí, v ktorých počet obyvateľov patriacich k rómskej národnosti dosahuje hranicu 20% a približne 8 obcí, kde Rómovia tvoria 50% obyvateľstva. Sú však aj obce kde žijú okrem pár jednotlivcov len Rómovia (Koptová, 2000).

## Vzdelanie Rómov a etnokultúrny rozvoj

Na Slovensku a v Rumunsku sa rozbehol proces etnokultúrneho rozvoja takmer súčasne. V školskom roku 2000/2001 vznikla na Pedagogickom inštitúte CREDIS Univerzity v Bukurešti sekcia *jazyka romani*, ktorú diaľkovo navštevujú učiteľia zo žúp. Katedra rómskej kultúry bola zriadená na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre; v marci 2005 dostalo slovenské vysokoškolské učiteľské diplomy prvých 25 učiteľov Rómov, Stredná umelecká škola pre talentovanú rómsku mládež je tiež už realitou, v Rumunsku sa organizujú pre ňu len olympiády.

V SR je už profesionálne divadlo *Romathan*, v Rumunsku existujú len amatérske divadlá, čiastočne podporované župnými kultúrnymi odbormi. V SR sa vydáva periodická i neperiodická tlač (v Rumunsku donedávna len neperiodická), objavili sa prvé knižné publikácie v rómštine. V oboch krajinách začalo rozhlasové a televízne vysielanie pre rómsku menšinu. Ministerstvo kultúry SR finančne podporilo rómske periodiká v roku 2001 sumou 2 150 000 Sk a v roku 2002 sumou 1 650 000 Sk. Na neperiodickú tlač v r. 2002 neposkytlo žiadne finančné prostriedky (Vašečka, 2002). Vláda SR vyčlenila v r. 2003 na byty pre rómsku komunitu 100 miliónov Sk, vláda v Rumunsku



vyčlenila na vzdelávanie a integráciu Rómov do spoločnosti v r. 2003 57 miliárd lei (57 miliónov Sk).

Situáciu v r. 2003 vylepšovali v SR a Rumunsku EÚ 8, 4 miliónmi euro resp. 7 miliónmi euro, NGO, nadácie a pod. (Strategia guvernului României – Ministerul Informatiilor Publice, s. 18).

Na Slovensku zatiaľ nie je zriadená žiadna škola (či už materská, základná, stredná alebo vysoká), v ktorej by sa mohli osoby hlásiace sa k rómskej menšine vzdelávať výlučne vo svojom materinskom jazyku. To isté platí o školských inštitúciách v Rumunsku s tým, že v každej župe je menovaný školský inšpektor poverený zavádzaním jazyka romani do osnov. Výučba sa uskutočňuje 3-4 hodiny týždenne v triedach alebo v skupinách s rómskymi deťmi. 21 inšpektorov zo 42 sú Rómovia (Strategia guvernului României – Ministerul Informațiilor Publice, București, 2003, s. 57).

Viac ako 95%-ná študijná neúspešnosť na základných školách SR vylučuje rómskych žiakov z ďalšej participácie na vzdelávacom procese na stredných odborných školách, gymnáziách a vysokých školách. V roku 1991 pri sčítaní obyvateľstva 76,68 % Rómov malo základné vzdelanie ako najvyšší ukončený stupeň vzdelania, učňovskú školu bez maturity uviedlo 8,07 %, stredné odborné vzdelanie malo 0,60 % Rómov a iba 0,84 % malo ako najvyššie ukončené vzdelanie úplné stredné (Vašečka, 2002). Z pohľadu ekonomickej mobility a spoločenskej sebarealizácie Rómovia vnímajú vzdelanie ako nepotrebnú hodnotu.

Rumunské štatistiky naproti tomu prekvapujúco uvádzajú, že len 25,6 % oficiálne deklarovaných Rómov nad 10 rokov je analfabetov. Údaje sú pravdepodobne skreslené tým, že tieto štatistiky registrujú len populáciu, ktorá má o štatistiku záujem, nemá obavy zo svojich odpovedí a má vyšší stupeň sebauvedomenia ([www.dri.gov.ro/date](http://www.dri.gov.ro/date)). Autori inak zaznamenali pri rozhovoroch s rumunskými Rómami cestujúcimi cez SR vyšší analfabetizmus u mladých žien ako u mužov. (Mladé vydaté ženy nezriedka mali krstné mená podľa krajín a hlavných miest –Varšava či Helvécia.

Na otázku, prečo nevedia písať, začali obviňovať Čeušeskov režim. Bližšie k pravde bude však to, že spoločenská hierarchia Rómov uprednostňuje - ako aj pôvodná tradícia v Indii - mužov.)

S otázkou nízkej vzdelanostnej úrovne úzko súvisí aj enormná nezamestnanosť Rómov, lokálne až 100 %.

Za hlavné dôvody spôsobujúce nezamestnanosť, možno označiť ich nízku kvalifikovanosť, nezáujem pracovníkov o takýchto zamestnancov, nízku pracovnú morálku časti Rómov, nedostatok pracovných príležitostí v jednotlivých regiónoch .

## Vzt'ah majority k Rómom

Vzt'ah a postoje majoritnej populácie k Rómom sú dlhodobo výrazne horšie, ako vzt'ahy k iným skupinám obyvateľstva. Odlišná kultúra rómskej menšiny a celkový spôsob života Rómov sú majoritnou populáciou vnímané negatívne a prevláda u nej názor, že značná časť Rómov sa nechce, alebo nevie adaptovať na spoločenské normy. Pomerne vysoký stupeň kriminality medzi rómskym obyvateľstvom, pretrvávajúce rasové predsudky majoritného obyvateľstva, extenzívnejšie reprodukčné správanie rómskeho obyvateľstva, zneužívanie dávok sociálneho zabezpečenia, migrácia a s ňou spojená dočasná vízová povinnosť pre občanov SR a Rumunska atď. spôsobujú resp. spôsobovali zvýšenú averziu obyvateľov týchto krajín voči Rómom. Zrkadlovým obrazom exodu slovenských Rómov do Belgicka bol a je exodus rumunských Rómov do Francúzska a Rakúska.

## Prejavy diskriminácie

Rómovia na Slovensku sú častými obeťami rôznych foriem diskriminácie väčšinou na neinštitucionálnej úrovni. Rómovia sú častejšie než príslušníci iných menšín obeťami rasovo motivovaného násilia. Latentná forma diskriminácie je však v oboch krajinách rozšírenejšia a Rómovia sa s ňou stretávajú takmer pravidelne v každodennom styku v dopravných prostriedkoch, v reštauračných a zdravotníckych zariadeniach, pri nástupe do zamestnania, s úradmi štátnej správy či verejnej správy. Žiaľ, aj v týchto orgánoch sa niekedy predsudky spájajú s nevedomosťou. (Výstižne to dokumentuje skúsenosť bývalej poslankyne za slovenskú menšinu v Rumunsku, pani MUDr. A. F. Ešte predtým, ako dostala diplomatický pas, navštívila SR. Na hraničnom priechode v Š., pracovník colnej kontroly pri jej pase spozornel. Vo vtedajších rumunských pasoch *Rom* označovalo skratku krajiny. Colník sa však domnieval, že svetlovlasá Rumunka je Rómka. Rozkázal vozidlo odstaviť a začal ho systematicky prehľadávať. Skončil až vtedy, keď pani F. oznámila, že ak povie, čo hľadá, ona mu povie, či to má. Dnes je v pasoch už skratka *Rou*. *Román* Rumun nie je od slova Rom, ale *Romanus* rímsky, románsky.) Sofistikovanou formou vydierania alebo kamuflovaného vykorisťovania je napr. zaužívaná prax tzv. sprostredkovateľov.

V známej bratislavskej automobilke pracujú aj Rómovia z východného Slovenska, ktorým tzv. sprostredkovatelia (nie vždy sú to len Rómovia) vybavili formality spojené s náborom a nástupom do zamestnania. Za túto činnosť im odvádzajú rok alebo niekoľko rokov približne

štvrtinu svojho mesačného platu... Tak často medializovaná sterilizácia Rómok v SR sa oficiálne nepotvrdila, ale lekári z niektorých krajín EÚ monitorizujúci zdravotný stav Rómok autorom naznačili, že sterilizácia sa mohla vykonať aj nepozorovane po pôrode, pri niektorých invazívnych zákrokoch a pod.

Slovenská republika má jednu z najväčších rómskych komunít v strednej Európe, ktorej spoločenské postavenie je však v rámci krajín Visegrádskej štvorky najhoršie. Práve preto musí SR vyvíjať intenzívnejšie kroky pri zlepšovaní postavenia Rómov. Situáciu Rómov na Slovensku hodnotili viaceré medzinárodné inštitúcie ako neuspokojivú, to však nebolo problémom iba SR. V súčasnosti žije v členských krajinách Rady Európy okolo 15 miliónov Rómov, pričom po Rumunsku a Maďarsku ich žije najväčší absolútny počet na Slovensku.

Stav vecí komplikuje ešte aj fakt, že zámožnejší Rómovia nesledujú získanými financiami solidaritu a altruistické ciele voči vlastnému etniku, ale hlavne voči svojej rodine resp. chcú sa svojsky vyrovnat' väčšinovému obyvateľstvu. (Prekvapujúcim javom sú ucelené mestské štvrte v rumunských mestách ako Strehaiia atď., plné drahých, ale príliš nápadných minipalácov s cínovými vežičkami. V Rumunsku existuje relatívne viac bohatých Rómov ako v SR. Táto skupina to v Rumunsku ostentatívne dáva najavo, čo je svojskou snahou o integráciu do spoločnosti.

Situáciu v Rumunsku, najmä riešenie problému tzv. detí ulice (spomedzi ktorých je prevažná časť rómskych) pozorne sledovala aj bývalá spravodajkyňa EP pre Rumunsko Emma Nicholson, ktorá EP často predkladala kritické správy. Zrejme aj v tejto súvislosti vláda Rumunska v októbri 2004 urýchlene rozhodla o vytvorení samostatnej Národnej agentúry pre Rómov namiesto doterajšieho závislého Národného úradu pre problémy Rómov.

### **Ťažké riešenia**

Vlády oboch krajín, ale aj reprezentanti rómskych komunít - podľa horeuvedených faktov - majú teda v riešení rómskej problematiky ešte rezervy. Pokiaľ ide o Rumunsko, možno od novej vlády Popescu-Tariceana očakávať, že pochopí problém Rómov pred vstupom do EÚ v r. 2007 ako umenie možného.

Spolu s Rumunskom má Slovensko najväčší počet Rómov v Európe v pomere k väčšinovému obyvateľstvu (Conseil de l'Europe, 1996). Riešenie problémov vzájomného spolužitia väčšiny s rómskou menšinou nie je však len problémom zainteresovaných vlád, ale aj otázkou európskeho významu. Po Konferencii predsedov európskych vlád v júli 2003 v Budapešti

bol prijatý program Desat'rošie spoločenskej integrácie Rómov 2005-2015 (prioritné oblasti: vzdelávanie, zdravotná starostlivosť, pracovné miesta, bývanie).

Program finančne podporujú Svetová banka a Nadácia otvorenej spoločnosti. Tým sa urýchľuje plnenie Odporúčania Parlamentného zhromaždenia Rady Európy (PZ RE) č.1557 z apríla 2002. V texte Odporúčania sa totiž konštatuje, že Rómovia v súčasnosti ešte stále podliehajú diskriminácii, marginalizácii a segregácii.

Keďže kľúčovú úlohu v zlepšovaní životných podmienok rómskych rodín zohrávajú ženy, treba sa sústrediť predovšetkým na zlepšenie ich situácie a na prekonávanie ich trojitej diskriminácie – ako Rómov, žien a sociálne znevýhodnených osôb.

Média by mali pomôcť pri budovaní dialógu medzi Rómami a väčšinovým obyvateľstvom v boji proti diskriminácii v spoločnosti, v oboznamovaní väčšinového obyvateľstva s rómskou kultúrou a ich úsilím zlepšiť svoju situáciu a taktiež v sprostredkovaní pozitívnych príkladov integrácie Rómov. V Rumunsku napr. zaznamenali pozoruhodný úspech systematické kurzy zamerané na opätovné osvojenie tradičných rómskych remesiel a povolání, z ktorých boli v 50. a 60.rokoch násilne vytrhnutí. Podľa názoru autorov by sa mal zjednodušiť, zrýchliť a zracionalizovať tok financií na priame aktivity v prospech Rómov. Zdá sa nám, že z pôvodného balíka financií sa na ceste k Rómom strácajú peniaze na spoločenské akcie v hlavných mestách, na filmovanie Rómov (za ktoré si dávajú núdzni protagonisti neraz zaplatiť), na spracovávanie dokumentov a projektov, ktoré často nemá kto doviest' do úspešného konca.

Z hľadiska vytvárania celoeurópskej politiky zameranej na zlepšovanie situácie Rómov pokladá PZ RE za rozhodujúce vyjasniť, zosúladiť a posilniť prácu Rady Európy, Európskej únie a Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe.

V záujme presadzovania celoeurópskej politiky PZ RE vyzvalo členské štáty, aby splnili šesť všeobecných podmienok na zlepšenie postavenia Rómov:

1. vyriešiť právny status Rómov, predovšetkým ako členov etnickej alebo národnostnej skupiny,
2. vypracovať a realizovať osobitné programy zamerané na zlepšenie integrácie Rómov ako jednotlivcov a rómskych komunit ako menšinových skupín do spoločnosti a zaručiť ich účasť na rozhodovaní na miestnej, regionálnej, národnej a európskej úrovni,

3. zaručiť rovnaké zaobchádzanie s rómskou menšinou ako s etnickou alebo národnostnou menšinovou skupinou v oblasti vzdelávania, zamestnanosti, bývania, zdravotnej starostlivosti a verejných služieb,
4. vypracovať a implementovať pozitívne kroky alebo preferenčné zaobchádzanie s Rómami a so sociálne vylúčenými a znevýhodnenými skupinami v oblasti vzdelávania, zamestnanosti a bývania,
5. prijať osobitné opatrenia a vytvoriť osobitné inštitúcie na ochranu rómskeho jazyka, kultúry, tradícií a identity, bojovať proti rasizmu, xenofóbii, neznášanlivosti a zaručiť nediskriminačné zaobchádzanie s Rómami na miestnej, regionálnej, národnej a medzinárodnej úrovni.

(Odporúčanie PZ RE č. 1557: Právne postavenie Rómov v Európe, apríl 2002).

PZ RE teda načrtlo ucelenú koncepciu európskej politiky zameranej na postavenie Rómov žijúcich v Európe. Jej napĺňanie - aj v zmysle záverov Konferencie z Budapešti – bude však vyžadovať ďalšie konkrétne kroky vlád, prijatie a napĺňanie potrebných legislatívnych opatrení, zmenu v myslení „väčšinových“ občanov, sebareflexiu zámožnejších Rómov atď. Nemožno hovoriť o nádeji na vyriešenie rómskej problematiky ani v Rumunsku, ani v SR, pokiaľ sa nenaplnia už doteraz prijaté opatrenia na národnej a európskej úrovni. V praxi sa totiž tieto opatrenia ukázali oveľa zložitejšie ako v spomínaných návrhoch.

### **Čo prinesie najnovšia kolektívna iniciatíva?**

Sofijská konferencia Desťrošie spoločenskej integrácie (inklúzie) Rómov, ktorá sa konala 2. februára 2005, mala konkretizovať závery Konferencie z Budapešti.

Predstavitelia 8 najviac zainteresovaných európskych krajín (Rumunsko, Maďarsko, Slovensko, Česko, Chorvátsko, Bulharsko, Srbsko a Čierna Hora, Macedónsko) na úrovni podpredsedov vlád resp. štátnych tajomníkov podpísali na záver konferencie rovnomennú deklaráciu.

Program Desťrošie spoločenskej integrácie Rómov by sa teda mal začať realizovať a konečne aj kontrolovať. Kľúčoví finanční a dozorní hráči zostávajú tí istí. Na záver konferencie uskutočnili rumunskí zástupcovia bilaterálne rokovania s expertmi zo západnej Európy, ktorí poukázali na možnosť riešenia rómskej otázky v Rumunsku aj vytvorením kultúrnej autonómie, po

vzore baltických štátov. ([www.dri.gov.ro/Buletin](http://www.dri.gov.ro/Buletin) infomativ, februarie 2005) Či si túto odvážnu myšlienku Rumunsko (a ostatné signatárske krajiny) osvoja a či sa program Desťročie spoločenskej integrácie Rómov začne naozaj konkrétne naplňať, ukážu už najbližšie mesiace.

## Záver

Slovenská republika a Rumunsko patria k mnohonárodnostným štátom, pričom podľa demografických údajov majú najväčší počet Rómov v Európe v pomere k väčšinovému obyvateľstvu. Životné stratégie Rómov na Slovensku i v Rumunsku sú značne diferencované, rôznorodé, čo vyplýva zo štruktúrovanosti, heterogenity rómskej komunity. Práve preto, aj politika vo vzťahu k tejto heterogénnej minorite musí byť rozdielna, vzhľadom na odlišné životné situácie a perceptibilitu úspešných, integrovaných, separovaných a segregovaných Rómov.

Hlavnou príčinou väčšiny vážnych problémov spojených s tzv. rómskou problematikou je prehlbujúca sa segregácia Rómov. Pozitívne riešenia rómskeho problému by mali začínať inklúziou Rómov do spoločnosti, ktorá musí byť cieľom ako danej minority, tak aj majoritného obyvateľstva.

Z komparácie spoločenského postavenia Rómov na Slovensku a v Rumunsku jasne vyplýva, že ich situáciu možno (napriek niektorým pozitívnym krokom) hodnotiť ako veľmi zložitú, preto musia obe krajiny vyvíjať intenzívnejšie úsilie na zlepšenie postavenia rómskej menšiny. Riešenie problémov vzájomného spolužitia väčšiny s rómskou minoritou nie je však iba problémom zainteresovaných vlád, ale i otázkou európskeho významu.

Vstup SR do Európskej únie priniesol niektoré zásadné zmeny, ktoré ovplyvňujú prístup verejnej správy k Rómom. Jedná sa o možnosť riešiť niektoré problémy Rómov pomocou inštitucionalizovaných nástrojov EÚ a taktiež kooperáciou aktivít s ďalšími krajinami, keďže marginalizácia etnických menšín je problémom viacerých jej členov.

## Pramene:

Abraham, D. – Bădescu, I. – Chelcea, S. (1995): *Interethnic relations in Romania: sociological diagnosis and evaluation of tendencies*, Cluj-Napoca, Editura Carpatica.

Antalová, I.: *Postavenie Rómskej minority na Slovensku*. In: Koganová, V. a kol. (2001): *Ľudské práva a slobody v demokratickej spoločnosti*. Bratislava, Ekonóm.

Conseil de l'Europe (1996): *Jeunes Roms, Tsiganes et Voyageurs en Europe*.

- Dostál, O. (2002): *Národnostné menšiny*. In: Kollár, M. - Mesežnikov, G. (ed.): *Slovensko 2002. Súbrnná správa o stave spoločnosti I*. Bratislava.
- Dostál, O. (2002): *Národnostné menšiny*. In: Kollár, M. - Mesežnikov, G. (ed.): *Slovensko 2003. Súbrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava.
- Koptová, A. (2000): *Rómovia na Slovensku. Interný materiál NPOA*, Bratislava.  
*Odporúčanie Parlamentného zhromaždenia Rady Európy č. 1557: Právne postavenie Rómov v Európe*, (2002).
- Pons, E. (1995): *Les Tsiganes en Roumanie: des citoyens à part entière?* Paris, Harmattan.  
*Publice, București, aprilie 2003* (aj v anglickej verzii).  
*Strategia guvernului României de îmbunătățire a situației a Romilor, Guvernul României – Ministerul Informațiilor*  
Ústavný zákon z 23. februára 2001, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava SR č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.
- Vašečka, M. (1999): *Rómovia*. In: Mesežnikov, G. – Ivantýšyn, M.(ed.) *Slovensko 1998 - 1999. Súbrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, IVO.
- Vašečka, M. (2001): *Rómovia*. In: Kollár, M. - Mesežnikov, G. (ed.): *Slovensko 2001. Súbrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, IVO.
- Vašečka, M. (2002): *Rómovia*. In: Kollár, M. - Mesežnikov, G. (ed.): *Slovensko 2002. Súbrnná správa o stave spoločnosti I*. Bratislava, IVO.
- Základné údaje – Národnostné zloženie obyvateľstva. Bratislava, Štatistický úrad SR 2002.

### Internet

- [www.dri.gov.ro/date/reports...](http://www.dri.gov.ro/date/reports...) *Buletin informativ* webová stránka Odboru pre medzietnické vzťahy vlády Rumunska.
- [www.parlament.ro/cameradeputaților/legislație/constituția](http://www.parlament.ro/cameradeputaților/legislație/constituția).
- [www.romovia.sk](http://www.romovia.sk).